

A hollókői örökség fenntarthatósági dilemmái: alternatív turisztikai fejlesztés botanikai értékek mentén

Nagy János György¹, Nagyné Molnár Melinda²

¹ kutató professzor, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar, 9022 Győr, Liszt Ferenc u. 42.

² egyetemi docens, MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, 2100 Gödöllő, Péter K. u. 1.

Összefoglalás: Hollókő Ófaluja 1987-ben került fel az UNESCO Világörökség listájára. A címet népi építészetért, hagyományőrzéséért, élőfalu jellegéért, és nem utolsósorban az épített környezet és a táj harmóniájáért kapta. Természetes, hogy a fölépült turizmus-értékleltár folyamatosan fejlődik, bővül. Ebben a tanulmányban bemutatjuk, hogy miként vált szükségsszerűvé az élő néphagyomány helyén új irányokat keresni. Arra fókuszálunk, hogy a falu táji értékeinek előtérbe helyezése milyen lehetőségekkel járulna ahhoz, hogy a falu elmozduljon egy fenntarthatóbb, szelíd turizmus irányába. Közelebbről azt vizsgáljuk meg, hogy Hollókő botanikai értékei lehetnének-e alternatívák ebben.

Kulcsszavak: fenntarthatóság, örökség, botanikai értékek

The sustainability dilemmas of Hollókő's heritage: alternative tourism development based on botanical values

János György Nagy¹, Melinda Nagy-Molnár²

¹ research professor Széchenyi István University, Apáczai Csere János Faculty of Arts, Education and Social Sciences, H 9022 Győr, Liszt Ferenc u. 42., Hungary

² associate professor, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, Department of Rural and Regional Development, H 2100 Gödöllő, Péter K. u. 1., Hungary

Abstract: The Old Village of Hollókő was added to the UNESCO World Heritage List in 1987. It received this designation for its vernacular architecture, preservation of traditions, status as a living village, and, not least, for the harmony between the built environment and the landscape. Naturally, the tourism value inventory established here has been continuously evolving and expanding. In this study, we present how it has become necessary to seek new directions in place of living folk traditions. We focus on how highlighting the village's landscape values could offer opportunities to shift the village towards more sustainable, soft tourism. More specifically, we examine whether the botanical assets of Hollókő could serve as alternatives in this regard.

Keywords: sustainability, heritage, botanical values

Bevezetés

Az örökség olyan érték, amelyet az adott helyen élők generációk óta fontosnak, megőrzésre és továbbadásra érdemesnek tartanak (Hall–Zeppel, 1990). Az örökségturizmus tehát örökségalapú fejlesztési modellt követ, azaz maga az örökség áll a turisztikai termék középpontjában, de ösztönzőleg hat más típusú turisztikai élmények kialakulására is (Swarbrooke, 1994). Fontos kiemelni, hogy örökséggé csak azok a múltban gyökerező értékek válhatnak, amikre a jelenkor embere is értéknek tekint. Azaz valamilyen formában megújítható a jelenkor és a jövő generációi számára. Ahogyan Asworth (1991) fogalmaz: az örökség a múltból visszamaradt olyan hagyatéék, amit egy közösség megtartásra érdemesnek talál. Ebben a kontextusban az örökség nem a múltról szól, hanem a múlt elemeinek újrateremtéséről (Asworth, 1991). A világörökség egy olyan minősített rang, amely nem csupán turizmusfejlesztő hatású, hiszen átfogó hatása van a gazdasági, társadalmi és kulturális életre, a társadalmi kapcsolatokra és az emberek életminőségére is (Przeclawski, 1994).

Hollókő esetében az örökség, amit a falu lakói generációk óta értéknek hagyományoznak az utókorra, összetett. Az érték magva a palóc társadalom kultúra teremtménye közösségi élete, és az a tájhasznosítás, mely nemzedékek számára adott boldogulást és értelmet az életnek.

Hollókő értékeinek felfedezése során az örökségvédelem egyfelől Hollókő belterületén kívül, az 1977-ben létrehozott Hollókői Tájvédelmi Körzetben kezdődött meg azzal a céllal, hogy védelmet kapjon az ember által épített és gondozott, valamint a természetes táji környezet harmóniája (Kovács–Molnár, 2000). Másfelől ezzel párhuzamosan az örökségvédelem a belterületen is cselekvési tervet dolgozott ki az Ófalu településstruktúrájának, épített értékeinek, és általában is a faluban élők által ápolt hagyomány védelmében (Kovács–Molnár, 2000).

Az 1976-ban megjelent nógrádi útikalauz Hollókőt már élő „falumúzeumként” ajánlja az ide látogatók figyelmébe kiemelve azt a több mint hatvan épületet az Ófaluban a fatornyos templommal, mely a palóc hagyomány legépebben, építészeti egységében megmaradt öröksége. Ugyanakkor a megmaradt folklórról kevésbé lelkes a leírás: *„Igen híres volt régebben a hollókői népviselet is, ma azonban már egyre kevesebben hordják... A régebben igen változatos és gazdag népszokásból máig csak a lakodalmi és eljegyzési szokás maradt fenn.”* (Szombathy, 1977) Hollókőn tehát a népi kultúra élő hagyományának jövőjével kapcsolatban már egészen korán megjelentek aggályok. De miért? Ennek értelmezéséhez fontos kihangsúlyozni, hogy a falu élő néphagyományának, örökségének gyökere egy olyan archaikus paraszttársadalomban ered, ami már a hetvenes években sem volt ép. A paraszttársadalom átalakulása a 20. század folyamán történelmi szükségszerűség volt, ugyanakkor a pártállami rendszer nagyüzemi szisztematizálása felgyorsította ezt az átalakulást. A szisztematizálással lényegében felszámolódott a történelmi parasztság, melynek

helyén egy új agrártársadalom, a tsz-bérmunkás réteg született meg (Romsics, 1999). Itt fontos kiemelni, hogy a szövetkezetesítés, a hagyományos paraszttársadalom helyén létrehozott gyökértelen tsz-bérmunkás-szellemiség nemcsak a paraszti munka hagyományaival nem tudott mit kezdeni. A szövetkezeti mozgalom „modernizációja” az archaikus néplélekkel való kapcsolattartást sem kívánta meg.

Anyag és módszer

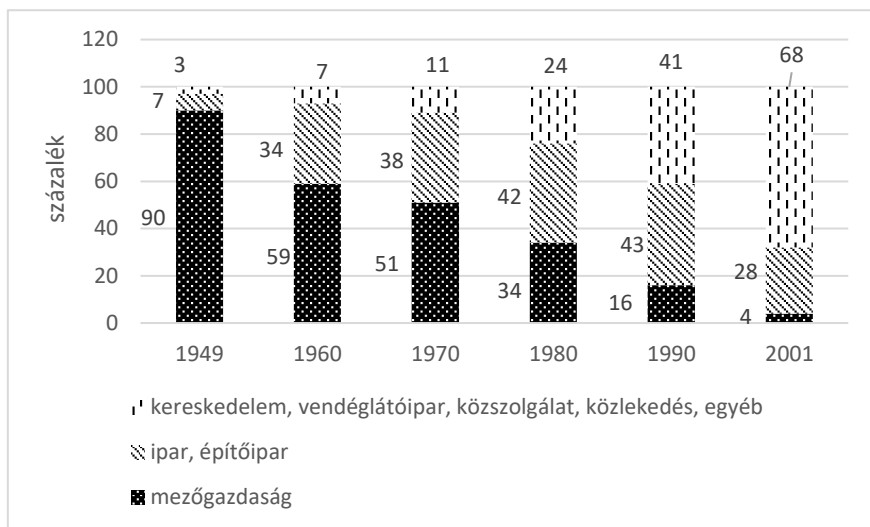
Ebben a tanulmányban a fókuszban Hollókő táji értékének, közelebbről a botanikai adottságának a vizsgálata áll. Először értelmezzük a tájhasznosítás átalakulásának szükségszerűségét, melyhez szakirodalmi forrásokat és adatbázis-elemzést használunk, majd ezt követően a terepi kutatások tapasztalatainak összegzése történik meg.

Eredmények

A paraszttársadalom átalakulása Hollókő esetében is viszonylag jól dokumentáltak tekinthető. Tomori Viola 1935-ben készítette el szociográfiáját, melyben az olvasható, hogy az 1900-as népszámlálás idején Hollókő 440 lakosának 94%-a mezőgazdasággal foglalkozott (Tomori, 1992). Nagyjából hasonló arányokról beszélhetünk 1949-ben is. 1960-ban viszont a keresőknek már csak az 59%-a dolgozott a mezőgazdaságban, főként a nők. A férfiakat a magasabb jövedelmek ígéretével magához vonzotta a kitermelőipar, a környék bányái (Nagybátony, Kisterenye stb.) (Kovács–Molnár, 2000). A foglalkozási átrétegződés folyamatában a mezőgazdaság 1970-ben a keresőknek már csak 51%-át, 1980-ban 35%-át, 1990-ben 16%-át foglalkoztatta. Hollókő a rendszerváltásba a paraszttársadalom végóráiban érkezett el. És bár ekkoriban a Hollókői Önkormányzat által létrehozott Hollókői-Világörökség kezelő Nonprofit Kft. kiadványában még úgy azonosítja önmagát a falu, mint az a hely, mely *„csöppet sem hasonlít skanzenre, vagy múzeumra... Úgy őrzi a hagyományait, tartását, méltóságát, hogy közben nem „olyan, mintha”, hanem „az”*, de valójában az egykori Hollókő egykori arca, mely a paraszttársadalom keze nyomán fejlődött és formálódott már ekkor sem volt egészen szinkronban a múltjával.

A rendszerváltást követően az országban tapasztalt általános gazdasági recesszióhoz igazodott tendenciák jellemezték Hollókőt is. Nemcsak a helyi mezőgazdaság, hanem utóbb a keresőkorú férfinépesség jelentős részét foglalkoztató bányászat és építőipar is tönkrement, mely lassú, de biztos agóniára ítélte a falut (Molnár, 2011). És bár a kárpótlással, az állami földvagyon privatizálásával voltak elképzelések arról, hogy újraéled a magyar vidék, de valójában a mezőgazdasági szektor mind értéktermelésben, mind foglalkoztatásban regionálisan és országosan is el-

vesztette korábbi szerepét. Ezt igazolja Hollókő példája is, hisz a nyolcvanas években még több mint 30%-os volt az agrárfoglalkoztatás, ami 1990-ben már csak fele ekkora volt (16%), 2001-re pedig még ehhez képest is a negyedére zsugorodott (a mezőgazdaság már csak 4%-át foglalkoztatta a keresőknek) (1. ábra). 2021-ben a mezőgazdasági foglalkoztatás pedig már az 1%-ot sem érte el Hollókőn.

1. ábra. Hollókő aktív keresőinek megoszlása gazdasági áganként, 1949–2001* (%)

Forrás: Molnár, 2011. 280. o.

Megjegyzés: * 1949-ben keresők és eltartottak együtt számolva, 1960-tól aktív keresőkre vonatkoztatva

A társadalmi, gazdasági súlypont-eltolódás szükségszerűen átrendezte a falu értéktáráát, benne a tájhasznosítást is. A korábbi termelő szektorok (mezőgazdaság, ipar) súlyponti szerepe megszűnt.

Azzal, hogy a Világörökségi cím odaítélésével (1987) Hollókő fölkerült a világ turisztikai térképére, a turisztikai kínálat folyamatosan bővül (Bálint, 2023). Számos beruházás valósult meg a faluban a Világörökség cím elnyerése óta. A megvalósult beruházások tervezésekor fontos kihangsúlyozni, hogy turisztikai értékmegőrzés/érték-közvetítés is zajlik. Fontos szempont a szezonális kiküszöbölése, valamint újabb célcsoportok bevonása. A fejlesztési irányok egy része jól beleilleszkedik az épített környezet és a táj harmóniájába, de van, ami kevésbé. Ez talán leginkább a wellness szálloda (Castellum Hotel) megépülésével illusztrálható a legjobban. Mert az igaz, hogy ezzel új turisztikai célcsoportok vonzására is lehetőség nyílt, de ennek megvalósulása felülírta a falusias táji karaktert, megbontotta az épített környezet

táji harmóniáját. A Castellum Hotel megépítése után különösen sok és hangos komment született Hollókő fenntartható jövőjével kapcsolatban. Felmerült a kérdés, vajon nem lenne-e időszerű Rousseau felvilágosodáskori, romantikus gondolatának alávetni a jövőterveket: nem lenne-e célszerű visszatérni a természethez? Még mielőtt eltűnik az az utolsó generáció is, amelyik legalább gyerekként még a paraszti hagyományokban élő Hollókőn nőtt fel, és akinek tapasztalata, emlékezete alkalmas lehet arra, hogy legalább részben rekonstruálhatóvá váljon a falu hagyományos tájhasználat. De milyen is Hollókő eredeti táji karaktere?

Három fontos tájformáló hagyományos együttélés alakította Hollókő arculatát: a fűzfa-legelő terület a legeltetéssel összefüggésben alakult ki, emellett karakteres tájalkotó az erdőgazdaság és a szőlőtermesztés területe. A harmonikus együttélést Tomori Viola a harmincas években még hitelesen dokumentálta (Tomori, 1992).

Ma a természeti, táji érték jelentéktelen szerepet tölt be a falu turisztikai kínálatában. Ennek oka visszavezethető a már hivatkozott pártállami rendszer idejére, amikor nem túl magas színvonalon szövetkezeti (nagyüzemi) termelés indult meg Hollókőn is, mely fölülírta a korábbi tájhasználatot (Kovács–Molnár, 2000). Különösen abszurd, hogy a táji karakter, mint érték jóval a világörökségi státusz elnyerése előtt felfedezett, néven nevezett érték volt.

Mi lenne a kívánatos? Fenntartható fejlesztési célokat szolgálna, ha a falu eredeti tájformáló hármastájhasználat újraéledne. Van mihez visszanyúlni, hiszen Hollókő hagyásfás legelői például már a hetvenes években védettséget élveztek. Van jó gyakorlat a fenntartható tájhasználatra. A kihívást ebben az jelenti, hogy a rendszerváltást követően, bár Hollókőn is újra-rendeződött a tulajdon és a térhasználat, de a legeltető állattartás és a szőlőtermesztés nem éledt újra. Ha a tájvédelmi körzet mai arculatát nézzük, azt láthatjuk, hogy magas a régi szőlőhegy aránya (28%), de a korábbi művelési móddal (szőlő, gyümölcs, kert, szántó) teljesen felhagytak. A tájvédelmi körzetben a legelőként bejegyzett terület részaránya is magas (33%), de a legeltetés lényegében megszűnt, a terület nagy része befásodott (<https://www.bnpi.hu/hollokoi-tajvedelmi-korzet>). Az agráriumban végbement birtokszerkezet- és termelési profilváltás következményeként a földhasználat átalakult (részleteket lásd: Ritter K- Lőrinc B. 2023).

Köveztetések és javaslatok

Hollókő eredeti tájhasználatának rekonstrukciója botanikai szempontból különösen is nagy jelentőségű, mivel a terület átlagos ökológiai értéke magas, azaz nagyszámú, a különböző élőlények számára kedvező élőhely található meg itt, a jelenlegi állapotában is. Az alábbiakban összegezzük az ismereteinket az eddigi helyi bota-

nikai feltárásokról. Természetesen az eddig beazonosított, megtalált fajok és növénytársulások listája gondos kutatással bővíthető, hiszen egy terület flórája soha nem tekinthető teljesen feltártnak.

Itt fontos kiemelni, hogy a fajok sokféleségének megőrzésében különösen fontosak az átmenettel rendelkező élőhelyek, mint amilyen a hollókői külterületet is jellemzi (Márkus, 1993, Haraszthy et al., 1997, Bergmeier et al., 2010, Öllerer, 2012, Hartel et al., 2013). Az átmenetekre vonatkozó tapasztalatok szerint minél több növényzettípus található a terület egységében, annál több fajnak kell jelen lennie. Az átmenetiség sok esetben az élőhely- bolygatás következménye, vagy valamilyen „stressz” hatására alakul ki. Ilyenkor az eredeti flóra fajai még jelen vannak, de mellettük megjelennek a zavarást, stresszt jobban tűrő fajok.

Bár Hollókő Világörökséggé válása csaknem negyven éves folyamat, célzottan a botanikai értékeiről, természeti környezetének növényzetéről eddig csak szórványos adatok jelentek meg (Márton, 1989, Höhn et al., 1996, Harnos et al., 2001). Részletesebb vizsgálatra csak a terület kis részén, a fás legelőn került sor (Tóth et al., 2018). Márton Ferenc erdész (1989) a „Nógrád megye védett természeti értékei” című kiadványában így ír: „Az épített és a természeti környezet harmóniája csodálatos tájegységben tárul fel”. Ugyanebben a kiadványban több védett és értékes növényt említ. Beszámolt a *Sedum maximum*, *Sedum acre*, *Sedum sexangulare*, *Sempervivum hirtum*, *Allium flavum* és *Asplenium septentrionale* jelenlétéről a vár szikláin, a *Sempervivum hirtum*, az említett *Sedum* fajok, a *Cotoneaster integerrimus*, a *Spirea media*, a *Geranium sanguineum* és a *Muscari comosum* tömeges előfordulásáról. Az Öreg-szőlők domboldali tisztásairól *Polygala major*, *Orchis tenuifolium*, *Lilium martagon*, *Thalictrum pseudominus* és *Thalictrum aquilegifolium* került elő (Márton, 1989). Höhn et al. (1996) lejegyezte az *Androsace elongata* és a *Poa panonica* subsp. *scabra* fajokat a Szár-hegyi dombról. Harnos et al. (2001) már 24 fajt említettek a területről, minden esetben megjelölve, hogy az adott faj a külterület melyik részén került elő, és irodalmi adatokkal is szolgáltak. Tóth et al. (2018) a legelő növényzetének változásait vizsgálta 2011 és 2017 között a természetvédelmi kezelések (legeltetés, fa- és cserjeirtás) hatására. Megállapítást nyert, hogy a cserjeirtás után 2017-ben a rehabilitált terület növényzete jobban hasonlított az erdei növényzetre, mint a legelőre, a terület fajdiverzitása pedig megnőtt 2011-hez képest. Munkájukban 124 edényes növényfajról számoltak be.

Ez a fajszám lényegesen alacsonyabb az élőhelyekben gazdag területeknél vártnál. Mivel Hollókőről célzott növény- és növényzetfelvétel még nem készült, ezért először a Hollókőért Közalapítvány felkérésére 1999-ben kezdtük meg a részletes botanikai feltárást (Nagy, 2000). Ezt a vizsgálatot 2023-ban megismételtük. A terület növényzetéről elmondható, hogy a Világörökség-falu külterülete gazdag botanikai értékekben. Hollókő 5,18 km²-es területén a szakirodalmi áttekintés és a saját terepmunka során 471 edényes növényfajjal találkoztunk, amelyek közül 14 védett és elsősorban a Szár-hegy dombgerincén, az Öreg-Szőlőkben és a Zsunyi-patak

mentén fordul elő. Védelmüknek és élőhelyeiknek elsőbbséget kell élvezniük. A természetes és természetközeli élőhelyek növényzetének nagy faji diverzitása és természetessége, a felhagyott, korábban művelt területeken a természetes úton haladó szukcessziós út azt mutatja, hogy a vizsgált terület természeti értéke magas.

Hollókő botanikai értéke nem díszlet, hanem fontos turisztikai, környezeti és természeti erőforrás. Az igaz, hogy jelenleg is vannak turista- és tanösvények, de nagyobb hangsúlyt lehetne fektetni a változatos élőhelyek bemutatására. Környezet- és természetvédelmi értéküket, fontosságukat sokkal szervezetten, interaktívabban kellene bemutatni. És bár természetesen a legeltetés, a szőlőművelés vissza már valószínűleg sosem térhet úgy, mint a fénykorban, de fontos volna kezelési tervet dolgozni ki annak érdekében, hogy az egyébként folyamatosan erdősülő, rendkívül, gazdag élőhelyek megmenthetőek legyenek. Ez nemcsak Hollókő érdeke, ebben nemcsak a jelenlegi turisztikai hasznosság a szempont, mert ez értékmentés a jövő generációi számára is (Fekete, 2006).

Irodalomjegyzék

- Asworth, G. J. (1991): Heritage Planning: Conservation as the Management of Urban Change Geo Pers, 150 p. ISBN 9071971309
- Bergmeier, E., Petermann, J., Schröder, E. (2010): Geobotanical survey of wood-pasture habitats in Europe: diversity, threats and conservation. Biodiversity and Conservation, 19. 2995–3014. <https://doi.org/10.1007/s10531-010-9872-3>
- Fekete, M. (2006): Hétköznapi turizmus. A turizmuselmélettől a gyakorlatig. PHD Disszertáció. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar Doktori Iskola. Sopron.
- Hall, C. M., Zeppel, H. (1990): History, Architecture, Environment: Cultureal Heritage and Tourism Journal of Travel Research, 29(2), 54–55. <https://doi.org/10.1177/004728759002900212>
- Haraszthy, L., Márkus, F., Bank, L. (1997): A fás legelők természetvédelme. WWF füzetek 12. Budapest, p. 22.
- Harmos, K., Sramkó, G., Stadler, Á., (2001): Adatok a Cserhát edényes flórájához. Kitaibelia, 6(1), 73–86.
- Hartel, T., Dorresteyn, I., Klein, C., Máthé, O., Moga, C. I., Öllerer, K., Roellig, M., von Wehrden, H., Fischer, J. (2013): Wood-pastures in a traditional rural region of Eastern Europe: characteristics, management and status. Biological Conservation, 166. 267–275. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2013.06.020>
- Höhn, M., Ittész, P., Kecskés, F., Kun, A., (1996): A Cserhát hegységben végzett flóra és vegetációkutatásaink eddigi eredményei. In: A „Lippay János” Tudományos Ülésszak (Bp., 1996. okt. 17–18.) előadásainak és posztereinek összefoglalói. – A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem kiadványai. Budapest. p. 52.

- Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő In: Bódi F., Böhm A. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadóház, Budapest.
- Márkus, F. (1993): Extenzív mezőgazdaság és természetvédelmi jelentősége Magyarországon. WWF-füzetek 6. Budapest. p. 23.
- Márton, F (1989): A Hollókői Tájvédelmi Körzet. In: Nógrád Megye Védett Természeti Értékei. pp. 97–102.
- Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII.falutáj In: Beluszky- Sikos T.T. (2011): Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkárszig. pp. 264–291.
- Nagy, J. (2000): Hollókő község közigazgatási területének florisztikai és cönológiai felmérése és általános környezeti leírása. Kutatási jelentés (kézirat). 46.pp.
- Öllerer, K. (2012): The flora of the Breite Wood-Pasture (Sighişoara, Romania). Brukenthal. Acta Musei, 7(3), 589–604.
- Przeclawski, K (1994): Tourism and the contemporary world. Warsaw: University of Warsaw.
- Ritter, K., Lőrinc, B. (2023): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 127–149.
- Romsics, I. (1999): Magyarország története a 20. században. Osiris Kiadó ISBN 9633795486
- Swarbrooke, J. (1994): The Future of the Past: Heritage Tourism into the 21st Century. In Tourism the State of the Art, A. Seaton, ed., pp. 222–229. Chichester: Wiley.
- Szombathy, V (1976): Nógrádi kalauz Nógrád Megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala.
- Tomori, V. (1992): Hollókő – Egy palóc falu lélekrajza. Akadémiai Kiadó
- Tóth, T., Harmos, K., Saláta, D., Penksza, K., (2018): A hollókői fás legelő növényzetének változása (2011–2017). Tájékológiai Lapok, 16(2), 143–156.
<https://doi.org/10.56617/tl.3585>

Egyéb források

Nagy János botanikai adatgyűjtése: 1999, 2023
<https://www.bnpi.hu/hollokoi-tajvedelmi-korzet>

1. kép. Hollókői tájkép 1. (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

2. kép. Hollókői tájkép 2. (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:

CC-BY-NC-ND-4.0.